

Wydział Pedagogiki i Psychologii
Zakład Teorii Wychowania

ANNA MARZEC-TARASIŃSKA

*Z badań nad sytuacją wychowawczą w rodzinach
młodzieży zażywającej środki odurzające*

On studies concerning the pedagogic situation in the families
of young people taking stupefacients

Zjawisko używania przez młodzież środków odurzających występuje w Polsce od prawie 30 lat. Od samego początku młodzież polska zażywała tzw. środki lotne, określane też jako „wziewne”. W końcu lat sześćdziesiątych był to głównie Tri-tróchloroetylen, ale również i inne środki chemiczne: proszki do prania, rozpuszczalniki, kleje, benzyna itp. Tak więc toksykomania wziewna nie jest nowym zjawiskiem w naszym kraju, a mimo to niewiele jest publikacji przedstawiających i wyjaśniających to zjawisko.

Zażywanie środków „wziewnych” jest szczególnie szkodliwym i niebezpiecznym dla zdrowia i życia sposobem odurzania się. Wielu młodych ludzi zażywających te środki nie zdaje sobie sprawy z tego, na co się naraża. Po środki wziewne sięgają dzieci 10-, 12-letnie. Od ponad piętnastu lat zjawisko to występuje w Polsce w zmieniających się rozmiarach, zaś w ciągu ostatnich trzech lat gwałtownie narasta.

W roku 1992 Towarzystwo Zapobiegania Narkomanii podawało, że środki wziewne używa co dziesiąty uczeń szkoły podstawowej. Dzieci sięgające po środki wziewne wywodzą się z rodzin dotkniętych patologią społeczną; w rodzinach tych, częściej niż w innych można obserwować kumulację czynników patologicznych. Do najważniejszych z nich należą: niepełna rodzina (przez śmierć lub rozwód), nadużywanie alkoholu przez jedno lub dwoje rodziców, ciężkie choroby i zaburzenia psychiczne, konflikty z prawem, przestępstwa, rekonstrukcja rodziny (czasem wielo-

krotna), konkubinat itp. Dotychczas w Polsce przeprowadzono niewiele badań dotyczących toksykomanii wziewnej, nie ma również rzetelnych, sprawdzonych informacji o tym zjawisku: o jego przyczynach, zażywanych środkach – ich sile uzależniającej i sposobie ich oddziaływania, jak również o sposobach terapii i profilaktyki. Nie ma też wiarygodnych danych dotyczących osobowości „młodych wachaczy” oraz badań ukazujących sytuację rodzinną, szkolną i społeczną młodzieży uzależnionej od środków wziewnych.

Wyniki wielu badań zarówno zagranicznych, jak i polskich wskazują zwłaszcza na rolę środowiska rodzinnego i sytuacji rodzinnej jako czynników mających wpływ na powstawanie uzależnienia od środków odurzających.

Zdaniem wielu uczonych jedną z istotnych przyczyn, zwłaszcza w początkowej fazie „wchodzenia w uzależnienie”, jest środowisko rodzinne. Wielu autorów podkreśla szczególne znaczenie braku oddziaływań wychowawczych rodziców na dziecko (m.in. J. Renaud 1987, s. 67–68; F. Curtet 1988, s. 26–27; J. Bergeret 1990, s. 138–139; Cz. Cekiera 1985, s. 111–112; Z. B. Gaś 1986, s. 9; Z. Rydzyński, A. Dietrich-Muszalska 1991, s. 107) oraz negatywną percepcję rodziców i ich oddziaływań wychowawczych przez dziecko (m.in. J. P. Fréjaville, F. Davidson, M. Choquet 1977, s. 75; S. i P. Angel 1989, s. 77–78; E. Meyer 1989, s. 25, I. D. Bäuerle 1991, s. 21). W literaturze psychologicznej zwraca się uwagę na większą przydatność badania postaw rodzicielskich w takim ujęciu, w jakim są one postrzegane przez dzieci. Uzasadnia to stwierdzenie, że tylko te zachowania rodziców, które zostały postrzeżone przez dziecko, mogą mieć wpływ na kształtowanie się jego osobowości. Charakter wpływu postaw rodzicielskich zależy od sposobu, w jaki jawią się one dziecku w procesie spostrzegania.

F. Streit opracował teorie percepcji środowiska rodzinnego. Podstawowym założeniem tej teorii jest teza o istnieniu bezpośredniego związku między zachowaniem patologicznym dzieci a dokonywaną przez nich percepcją własnego środowiska rodzinnego (F. Streit 1978, za Z. B. Gaś 1993, s.20). Percepcja przez dzieci postaw rodzicielskich, rodzicielskiego wsparcia emocjonalnego i miłości, cech rodziców, interakcji rodzinnych oraz innych dzieci w rodzinie jest zdecydowanie różna od tej, jaką mają rodzice i osoby z zewnątrz. Zdaniem F. Streita rzeczywistość istnieje tylko w oczach osoby, która ją spostrzega. Subiektywna ocena i odczucia dziecka, że nie jest ono kochane, odrzucone przez rodziców może być przyczyną sięgnięcia przez nie po środek odurzający. Młodzież pozbawiona bliskości z własną rodziną jest bardziej podatna na presję rówieśniczą w zakresie używania narkotyków, picia alkoholu i dokonywania przestępstw. Wiąże się to z faktem, iż młodzież sięga po środki odurzające nie po to, aby zmienić siebie lub rzeczywistość, lecz po to, aby zmienić percepcję siebie lub rzeczywistości.

Ważne jest więc poznanie tego, w jaki sposób dziecko percypuje swoją własną rodzinę, postawy rodziców i metody wychowawcze stosowane wobec niego, interakcje rodzinne oraz atmosferę panującą w jego rodzinie. Dlatego też zdecydowałam się podjąć badania nad sytuacją wychowawczą w rodzinach młodzieży zażywającej środki „wziewne”. Przez „sytuację wychowawczą” rozumiem przede wszystkim sposoby oddziaływania wychowawczego rodziców na dziecko, przejawiające się w: postawach rodzicielskich, metodach i technikach wychowawczych, stosowanych przez rodziców, klimacie rodziny oraz identyfikacji dziecka z rodzicami. Tak rozumiana sytuacja wychowawcza była badana w percepcji młodzieży zażywającej środki odurzające, a następnie porównana z „sytuacją wychowawczą” percypowaną przez młodzież nie używającą środków odurzających.

CELE I ORGANIZACJA BADAŃ

Celem moich badań była odpowiedź na następujące pytania:

1. Jak młodzież zażywająca środki odurzające i młodzież ich nie używająca postrzegają postawy rodzicielskie?
2. Jakie metody i techniki wychowawcze stosują rodzice wobec dorastających dzieci zażywających środki odurzające i rodzice wobec młodzieży ich nie używającej?
3. Jaki klimat panuje w rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające i w rodzinach młodzieży ich nie używającej?
4. Jaki jest poziom identyfikacji młodzieży zażywającej środki odurzające i młodzieży ich nie używającej ze swymi rodzicami?

Każdemu z wymienionych celów podporządkowano określoną hipotezę roboczą:

Hipoteza pierwsza. Młodzież zażywająca środki odurzające spostrzega postawy rodzicielskie matek i ojców jako bardziej różniące się między sobą niż młodzież nie używająca środków odurzających. Postawy rodzicielskie ojców młodzieży zażywającej środki odurzające spostrzega jako bardziej wrogie niż postawy matek, postawy matek zaś spostrzega ona głównie jako postawy kochające i ochraniające.

Hipoteza druga. Młodzież zażywająca środki odurzające spostrzega swoich rodziców (zwłaszcza ojców) jako karzących i stosujących głównie technikę „podkreślenia mocy”, (podczas gdy młodzież nie używająca środków odurzających odbiera swoich rodziców jako nagradzających, a dominującą techniką wychowawczą stosowaną przez oboje rodziców jest technika „wprowadzania w zasadę”).

Hipoteza trzecia. W rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające w porównaniu do rodzin młodzieży ich nie używającej panuje klimat nacechowany dystansem, zaburzonymi relacjami i konfliktami między rodzicami i dziećmi.

Hipoteza czwarta. Poziom identyfikacji młodzieży zażywającej środki odurzające ze swymi rodzicami jest niższy od poziomu identyfikacji z rodzicami młodzieży nie używającej środków odurzających.

Badania przeprowadzono indywidualnie ze względu na obniżone możliwości młodzieży zażywającej środki odurzające w zakresie dłuższego wysiłku intelektualnego, obniżony poziom funkcjonowania pamięci i obniżone zdolności koncentracji uwagi (są to typowe następstwa zażywania środków „wziewnych”). Młodzież nie zażywająca środków odurzających badana była także indywidualnie. Celem zapewnienia anonimowości zarówno młodzieży zażywającej, jak i nie używającej środków odurzających osoby badane wybierały sobie pseudonim i podpisywały nim wszystkie arkusze odpowiedzi. Przed rozpoczęciem badań wyjaśniłam młodzieży ich cel i poprosiłam o szczerze odpowiedzi.

W badaniach zastosowałam następujące techniki badawcze (podaję je w kolejności, której przestrzegałam w toku badań): Test Uzupełniania Zdań J. M. Sacksa i L. Sidneya; Kwestionariusz Stosunków między Rodzicami i Dziećmi (PCR) A. Roe i M. Siegelmana w opracowaniu J. Rembowskiego; Inwentarz Rodzicielskich Technik Wychowawczych (IRTW) opracowany przez A. Gałę; Kwestionariusz Identyfikacji (KI) opracowany przez M. Grygielskiego; Test Rysunku Rodziny w wersji opracowanej przez M. Braun-Gałkowską; analizę dokumentów znajdujących się w aktach Ośrodków Rehabilitacyjno-Readaptacyjnych w Wólce Przybojewskiej i w Kluczewie – były to: wywiady środowiskowe, przeprowadzone przez pracowników socjalnych ośrodków, kuratorów sądowych: społecznych i zawodowych, pedagogów szkolnych, orzeczenia i opinie pedagogów i psychologów z Poradni Wychowawczo-Zawodowych.

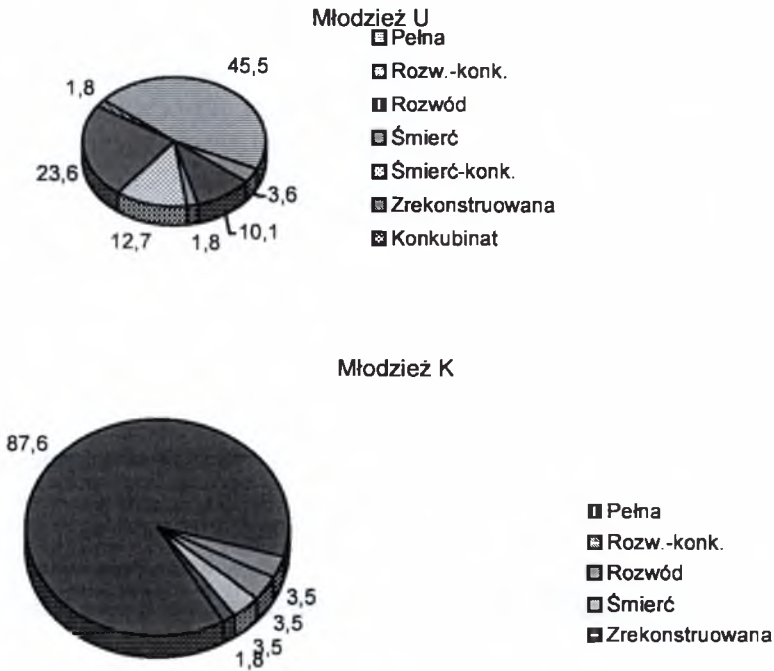
CHARAKTERYSTYKA OSÓB I TERENU BADAŃ

Badaniami objęłam 110 osób, w tym 55 osób zażywających środki odurzające, głównie „wziewne” i 55 osób nie używających środków odurzających jako grupę kontrolną. W każdej z badanych grup znajdowało się 45 chłopców (ok. 82%) i 10 dziewcząt (ok. 18%). Z powodu tak dużej różnicy między liczbą badanych dziewcząt i chłopców nie przeprowadzono analizy porównawczej otrzymanych wyników badań z uwzględnieniem płci badanych. Wyniki takiej analizy byłyby bowiem mało wiarygodne. Chłopcy zażywali głównie środki „wziewne”, jak: kleje, rozpuszczalniki,

benzynę, oraz pili alkohol (piwo, wino i wódkę), natomiast dziewczęta piły alkohol i zażywały leki, głównie nasenne i uspokajające. Tylko trzy dziewczyny zażywały jednocześnie środki „wziewne” i alkohol. Spośród badanych cztery dziewczyny i trzech chłopców sporadycznie zażywało „kompot” (polską heroinę) i piło dezodoranty.

Osoby zażywające środki odurzające były pacjentami Ośrodków Rehabilitacyjno-Readaptacyjnych TZN, natomiast osoby z grupy kontrolnej były uczniami różnych lubelskich szkół. Grupę kontrolną – osób nie używających środków odurzających – dobrano pod względem: płci, wieku, pochodzenia społecznego, wykształcenia matki, wykształcenia ojca i liczby rodzeństwa – odpowiednio do grupy młodzieży zażywającej środki odurzające. Wiek badanych wahał się od 13 do 19 lat. Średnia wieku badanych wynosiła 15 lat i 7 miesięcy.

Badane grupy różnią się między sobą strukturą swoich rodzin. W grupie młodzieży zażywającej środki wziewne 30 badanych pochodziło z rodzin niepełnych co stanowi 54,5%, podczas gdy w grupie kontrolnej takich osób było 6 (10,9%). Różnica stwierdzona między grupami jest różnicą istotną statystycznie $p=0,001$.

Ryc. 1. Struktura rodziny
Family structure

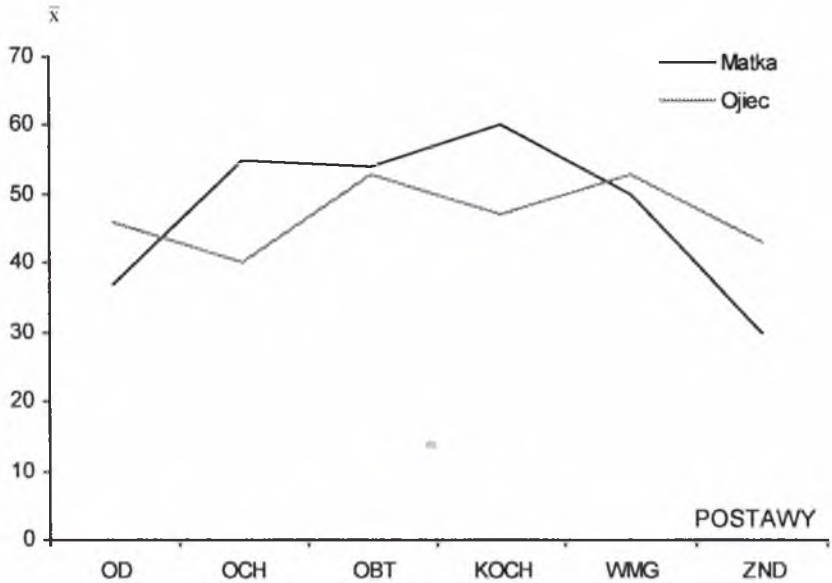
Badane grupy różnią się znacznie między sobą częstszym występowaniem zjawisk niekorzystnych w rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające. W rodzinach tych w trzynastu wypadkach miał miejsce rozwód, w siedmiu – śmierć jednego z rodziców, w sześciu występują rodziny zrekonstruowane, w dwóch – konkubinat i po jednym nakładają się po dwa negatywne zjawiska – rozwód i konkubinat oraz śmierć i konkubinat. W grupie kontrolnej zarejestrowano dwa rozwody, dwa przypadki śmierci jednego z rodziców i w dwóch – rodzinę zrekonstruowaną. Między badanymi osobami zachodzi różnica w ich stosunku do faktu rekonstrukcji rodzin. Osoby z grupy kontrolnej akceptowały swoją nową rodzinę, natomiast młodzież uzależniona nie pogodziła się z faktem rekonstrukcji rodziny. Różnica między badanymi grupami jest istotna statystycznie ($p=0,004$).

Należy zaznaczyć, że w grupie młodzieży zażywającej środki odurzające występowało jeszcze jedno negatywne zjawisko – było to nadużywanie alkoholu przez rodziców. Występowało ono w 48 rodzinach (87,3%): w 36 (65,5%) ojcowie nadużywali alkoholu, a w 12 – (21,8%) oboje rodzice, podczas gdy w grupie kontrolnej alkoholu nadużywało siedmiu ojców (12,7%) i jedna matka (1,8%).

Badania przeprowadziłam w okresie od września 1990 r. do czerwca 1993r. w dwu Ośrodkach Rehabilitacyjno-Readaptacyjnych dla młodzieży uzależnionej, głównie od środków „wziewnych”. Oba ośrodki były założone przez Zarząd Główny Towarzystwa Zapobiegania Narkomanii. Ośrodek w Kluczewie przyjmuje tylko chłopców. Natomiast Ośrodek w Wólce Przybojewskiej jest koedukacyjny. Ośrodek ten ma dwa oddziały znajdujące się w oddzielnych budynkach. Oddział dla młodzieży młodszej, czyli uczniów szkoły podstawowej – od 13 do 16–17 lat (zdarzają się szesnastolatkowie uczęszczający do VI klasy). Do oddziału dla młodzieży starszej przyjmowana jest młodzież uczęszczająca do szkół średnich. Młodzież znajdująca się na leczeniu w obu ośrodkach pochodzi z terenu całej Polski, a pobyt jest całkowicie dobrowolny. Oba ośrodki pracują według jednego programu terapeutycznego.

WYNIKI BADAŃ

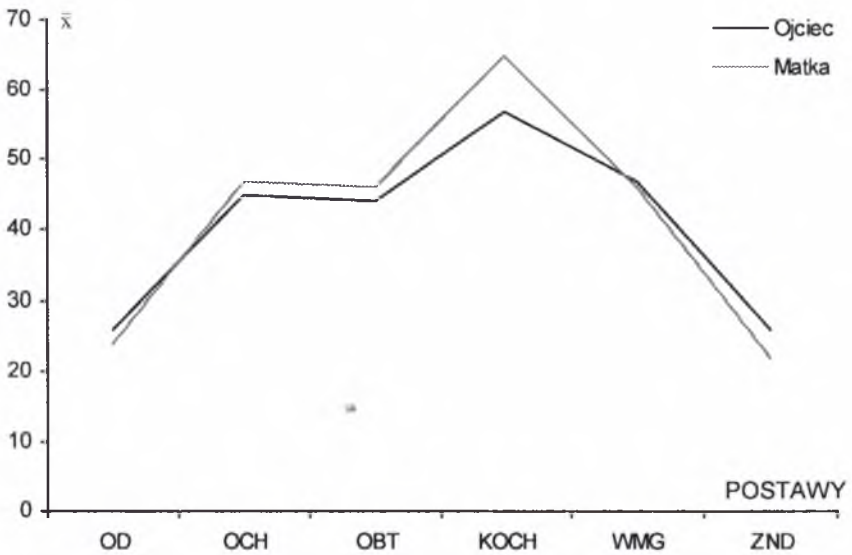
Przeprowadzone przeze mnie badania pozwoliły mi na zrealizowanie celów badawczych, tj. na ustalenie postrzegania przez młodzież zażywającą i nie używającą środków odurzających postaw rodzicielskich, sposobów oddziaływań wychowawczych stosowanych przez rodziców, a także klimatu panującego w rodzinach osób badanych i poziomu identyfikacji badanej młodzieży ze swymi rodzicami.

Ryc. 2. Postawy rodzicielskie matek i ojców percypowane przez młodzież zażywającą środki odurzające (U)

Parental attitudes of mothers and fathers as perceived by the youth taking stupeficients

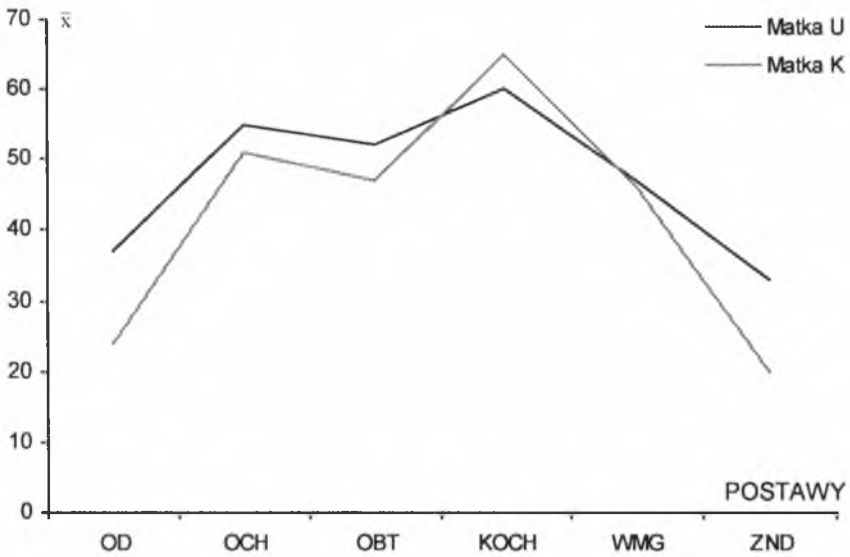
Młodzież zażywająca środki odurzające czuje się kochana ($\bar{x}=61,96$) i ochrania ($\bar{x}=55,02$) przez swoje matki, natomiast ojców spostrzega jako wymagających ($\bar{x}=54,60$) i obojętnych ($\bar{x}=53,27$). Największa różnica między matkami i ojcami młodzieży zażywającej środki odurzające występuje w postawie ochraniającej i kochającej. Matki spostrzegane są jako zdecydowanie bardziej ochraniające niż ojcowie ($p<0,0001$) i jako bardziej kochające od ojców ($p<0,0001$). Ojcowie zaś odbierani są przez tę młodzież jako bardziej zaniedbujący ($p<0,0001$) i bardziej odrzucający ($p=0,0002$) niż matki. Wyniki te potwierdzają prawdziwość pierwszej przyjętej przeze mnie hipotezy roboczej.

Ryc. 3. Postawy rodzicielskie matek i ojców
percypowane przez młodzież nie zażywającą środków odurzających (K)

Parental attitudes of mothers and fathers as perceived
by the youth non taking stupeficients (K)

Młodzież nie zażywająca środków odurzających spostrzega swoje matki jako kochające ($\bar{x}=67,56$), ochraniające ($\bar{x}=50,82$), ale i wymagające ($\bar{x}=50,60$), natomiast ojców jako kochających ($\bar{x}=61,76$) i wymagających ($\bar{x}=51,51$). Struktura spostrzeganych postaw matek i ojców przez młodzież nie zażywającą środków odurzających jest podobna. Oboje rodzice spostrzegani są jako kochający i wymagający, z dwoma tylko wyjątkami: matki są spostrzegane jako bardziej kochające ($p<0,0001$) i ochraniające ($p=0,01$) niż ojcowie.

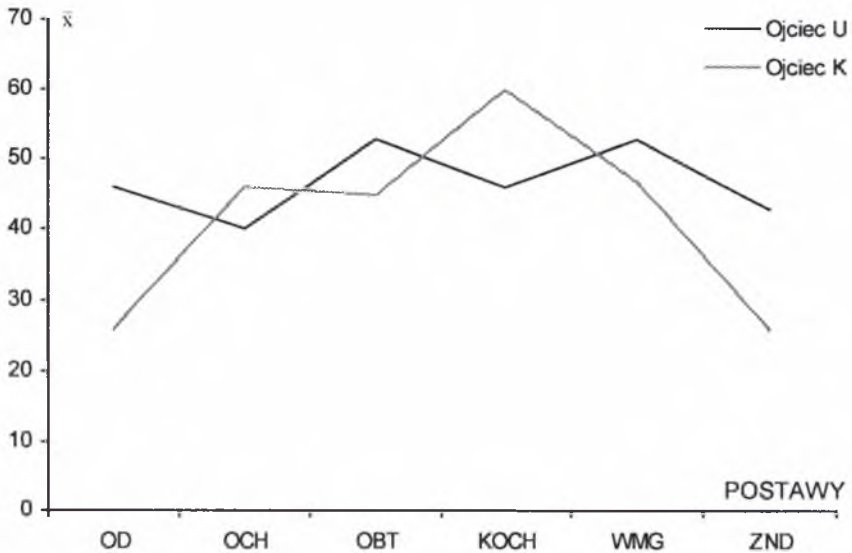

Ryc. 4. Postawy rodzicielskie matek postrzegane przez młodzież zażywającą środki odurzające (U) i młodzież nie zażywającą środków odurzających (K)

Parental attitudes of mothers as perceived by the youth taking stupeficients (U) and the youth non taking any (K)

Porównując postawy matek spostrzegane przez młodzież zażywającą środki odurzające z postawami matek spostrzeganymi przez młodzież nie używającą ich, można stwierdzić, że: młodzież zażywająca środki odurzające spostrzega swoje matki jako bardziej odrzucające ($p < 0,0001$) i zaniedbujące ($p < 0,0001$), ale jednocześnie jako bardziej ochraniające ($p = 0,001$) i obojętne ($p = 0,0015$) niż młodzież nie zażywająca środków odurzających. Matki młodzieży zażywającej środki odurzające spostrzegane są przez nią również jako mniej kochające ($p = 0,0036$).

Jeszcze wyraźniejsze różnice występują w porównywaniu postaw ojców spostrzeganych przez badaną młodzież.

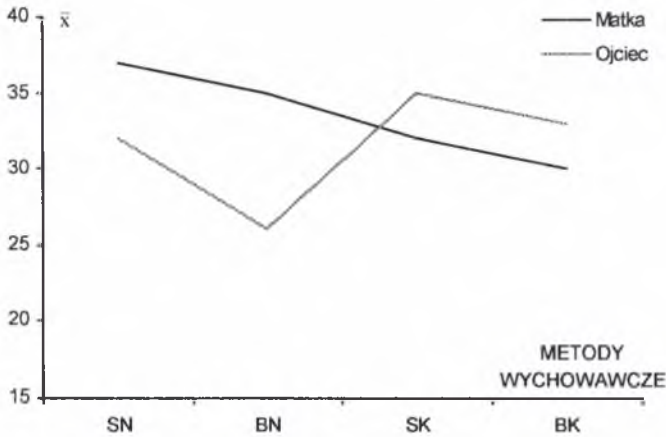
Ryc. 5. Postawy rodzicielskie ojców percypowane przez młodzież zażywającą środki odurzające (U) i młodzież nie zażywającą środków odurzających

Parental attitudes of fathers as perceived by the youth taking stupefacients (U) and the youth not taking stupefacients (K)

Młodzież zażywająca środki odurzające spostrzega swoich ojców jako bardziej odrzucających ($p < 0,0001$), zaniedbujących ($p < 0,0001$), obojętnych ($p = 0,002$) i wymagających, ($p = 0,048$) niż młodzież nie używająca środków odurzających. Ojcowie tej młodzieży odbierani są jednocześnie jako mniej kochający ($p = 0,0007$) i mniej ochraniający ($p = 0,027$) niż ojcowie młodzieży nie zażywającej środków odurzających.

Młodzież zażywająca środki odurzające doświadczyła od swoich rodziców (zarówno matek, jak i ojców) znacznie więcej odrzucenia ($p < 0,0001$) i zaniedbania ($p < 0,0001$), a znacznie mniej miłości (dla matek $p = 0,001$, dla ojców $p = 0,0271$) i ochraniań (dla matek $p = 0,0036$, dla ojców $p = 0,0007$), niż młodzież nie zażywająca środków odurzających.

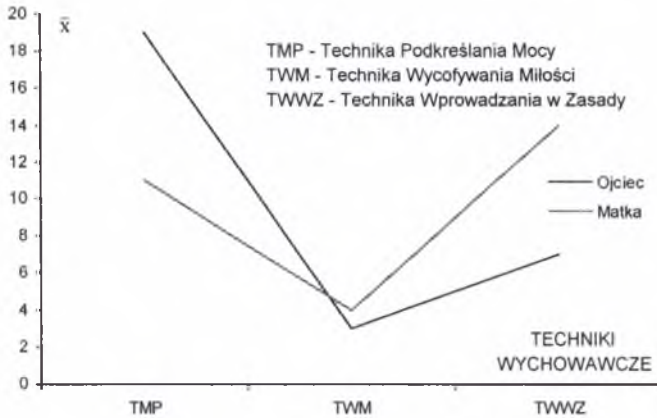
Rodzice młodzieży zażywającej środki odurzające różnią się, w opinii osób badanych, także w stosowaniu metod i technik wychowawczych od rodziców młodzieży nie zażywającej środków odurzających.

Ryc. 6. Metody wychowawcze stosowane przez matki i ojców w percepcji młodzieży zażywającej środki odurzające (U)

Educational methods used by mothers and fathers in the perception of the youth taking stupeficients (U)

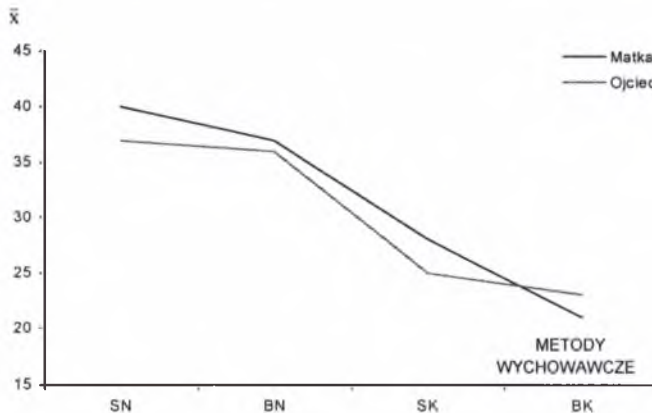
Matki młodzieży zażywającej środki odurzające spostrzegane są jako nagradzające, stosujące nagrody zarówno symboliczne ($\bar{x}=38,16$), jak i bezpośrednie ($\bar{x}=35,22$), posługujące się częściej techniką „wprowadzania w zasady” ($\bar{x}=13,93$). Natomiast ojcowie tej młodzieży spostrzegani są jako bardziej karzący niż nagradzający. Ojcowie w zbliżonym stopniu stosują kary symboliczne ($\bar{x}=33,25$), jak i bezpośrednie ($\bar{x}=33,04$). Matki, zdaniem młodzieży zażywającej środki odurzające, częściej niż ojcowie stosują bezpośrednie ($p<0,0001$) i symboliczne nagrody ($p=0,0005$), podczas gdy ojcowie częściej niż matki stosują bezpośrednie kary ($p=0,0072$).

Ryc. 7. Techniki wychowawcze stosowane przez matki i ojców w percepcji młodzieży zażywającej środki odurzające (U)

Educational methods used by mothers and fathers in the perception of the youth taking stupeficients (U)

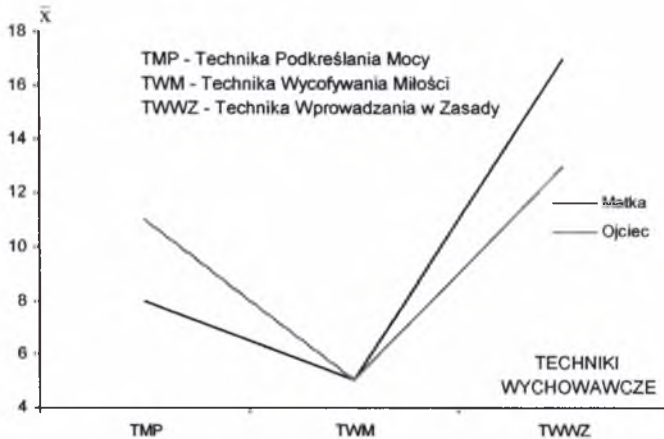
Zdaniem dzieci, ojcowie ich stosują przede wszystkim technikę „podkreślenia mocy” ($\bar{x}=18,71$), a więc wykorzystują swoją przewagę fizyczną i materialną nad dzieckiem. Młodzież zażywająca środki odurzające określa metody i techniki wychowawcze stosowane przez matki w większości jako przeciwstawne do metod i technik stosowanych przez ojców.

Ryc. 8. Metody wychowawcze stosowane przez matki i ojców w percepcji młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

Educational methods used by mothers and fathers in the perception of the youth not taking stupeficients (K)

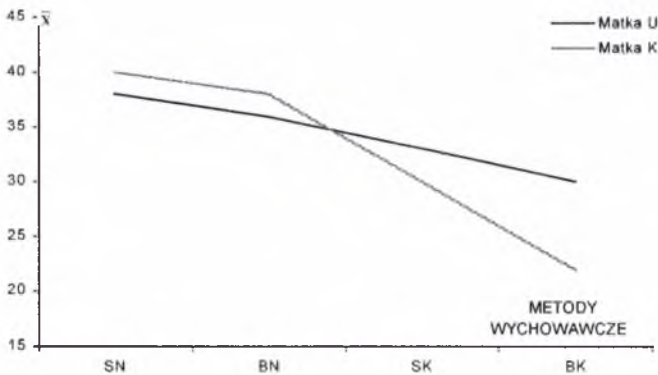
Młodzież nie zażywająca środków odurzających spostrzega matki i ojców jako nagradzających – stosują oni nagrody zarówno symboliczne ($\bar{x}=40,11$, $\bar{x}=36,29$), jak i bezpośrednie ($\bar{x}=38,13$, $\bar{x}=36,13$) oraz technikę „wprowadzania w zasady” ($\bar{x}=17,89$, $\bar{x}=13,53$). Występująca różnica w stosowaniu kary bezpośredniej okazała się nieistotna statystycznie.

Ryc. 9. Techniki wychowawcze stosowane przez matki i ojców w percepcji młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

Educational techniques used by mothers and fathers in the perception of the youth not taking stupeficients (K)

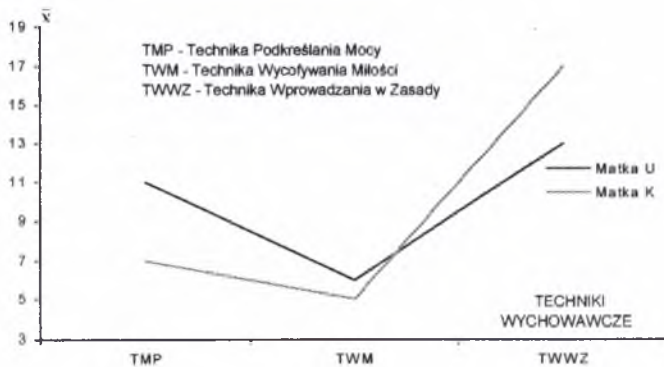
Metody i techniki wychowawcze stosowane przez oboje rodziców młodzieży nie zażywającej środków odurzających są jej zdaniem zgodne. Jednakże matki spostrzegane są przez tę młodzież jako stosujące głównie technikę „wprowadzania w zasady” ($p<0,0001$), podczas gdy ojcowie częściej niż matki stosują technikę „podkreślenia mocy” ($p<0,0001$).

Ryc. 10. Metody wychowawcze stosowane przez matki w percepcji młodzieży zażywającej środki odurzające (U) i młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

Educational methods used by mothers in the perception of the youth taking stupeficients (U) and the youth not taking stupeficients (K)

Młodzież zażywająca środki odurzające spostrzega metody i techniki wychowawcze stosowane przez matki podobnie jak młodzież nie używająca środków odurzających. Młodzież obu badanych grup spostrzega swoje matki jako nagradzające zarówno w sposób symboliczny ($\bar{x}=38,16$, $\bar{x}=40,11$), jak i bezpośredni ($\bar{x}=35,22$, $\bar{x}=38,13$). Matki różnią się między sobą jedynie stosowaniem kary bezpośredniej ($p<0,0001$) – stosują ją częściej matki młodzieży zażywającej środki odurzające ($\bar{x}=28,71$, $\bar{x}=21,82$).

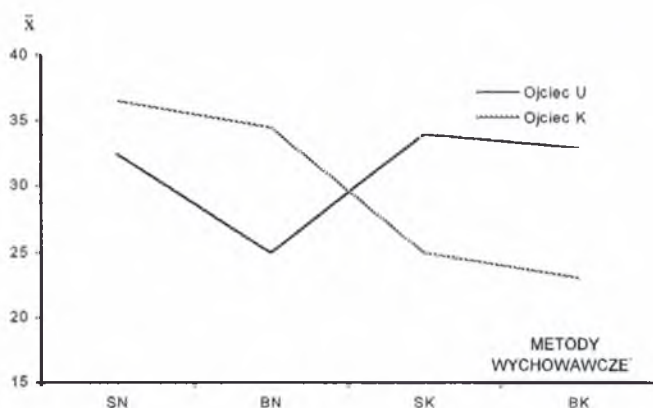

Ryc. 11. Techniki wychowawcze stosowane przez matki w percepcji młodzieży zażywającej środki odurzające (U) i młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

Educational techniques used by mothers in the perception of the youth taking stupeficients (U) and the youth not taking stupeficients (K)

Matki obu badanych grup młodzieży stosują przede wszystkim, jej zdaniem, technikę „wprowadzania w zasady” ($\bar{x}=13,93$, $\bar{x}=17,89$), w mniejszym stopniu technikę „podkreślenia mocy” ($\bar{x}=11,31$, $\bar{x}=7,51$) i najrzadziej technikę „wycofywania miłości” (4,76, $\bar{x}=4,60$). Jednakże mimo tej zgodności między matkami badanej młodzieży występują dwie różnice: matki młodzieży zażywającej środki odurzające częściej stosują technikę „podkreślenia mocy” ($p=0,0006$), natomiast matki młodzieży nie zażywającej środków odurzających technikę „wprowadzania w zasady” ($p=0,0008$).

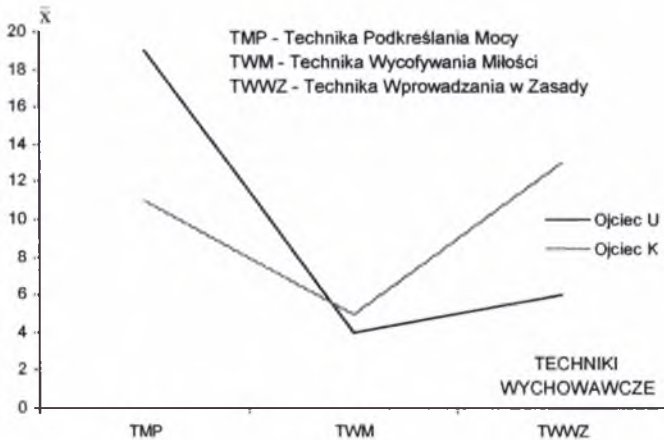
Większe różnice występują między metodami i technikami wychowawczymi stosowanymi przez ojców młodzieży obu badanych grup.

Ryc. 12. Metody wychowawcze stosowane przez ojców w percepcji młodzieży zażywającej środki odurzające (U) i nie zażywającej środków odurzających (K)

Educational methods used by mothers in the perception of the youth taking stupeficients (U) and the youth not taking stupeficients (K)

Ojcowie młodzieży zażywającej środki odurzające spostrzegani są przez nią jako stosujący przede wszystkim kary, podczas gdy młodzież nie zażywająca środków odurzających spostrzega swoich ojców jako nagradzających. Ojcowie młodzieży zażywającej środki odurzające, zdecydowanie częściej niż ojcowie młodzieży nie używającej ich, stosują kary symboliczne ($\bar{x}=33,25$, $\bar{x}=26,18$) i bezpośrednie ($\bar{x}=33,04$, $\bar{x}=24,31$, $p<0,0001$) oraz technikę „podkreślenia mocy” ($p<0,0001$, $\bar{x}=18,71$, $\bar{x}=11,85$).

Ryc. 13. Techniki wychowawcze stosowane przez ojców w percepcji młodzieży zażywającej środki odurzające (U) i młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

Educational techniques used by mothers in the perception of the youth taking stupeficients (U) and the youth not taking stupeficients (K)

Zdaniem młodzieży nie zażywającej środków odurzających, ojcowie stosują wobec niej głównie technikę „wprowadzania w zasady” ($p < 0,0001$).

Przytoczone wyniki badań potwierdzają prawdziwość hipotezy drugiej, zakładającej, iż młodzież zażywająca środki odurzające spozstrzega swoich ojców jako karzących i stosujących technikę „podkreślenia mocy”, podczas gdy młodzież nie zażywająca środków odurzających zarówno matki, jak i ojców postrzega jako nagradzających i stosujących przede wszystkim technikę „wprowadzania w zasady”.

Prawdziwa okazała się również hipoteza trzecia, według której w rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające w porównaniu do rodzin młodzieży ich nie zażywającej panuje klimat nacechowany dystansem, zaburzonymi relacjami i konfliktami między członkami rodziny. Postawa wobec rodziny młodzieży zażywającej środki odurzające jest obszarem o wysokim nasileniu konfliktów (40%), zaś spośród wchodzących w jej skład kategorii szczegółowych najbardziej konfliktowy jest stosunek do ojca (61%), stosunek do rodziny (37%), zaś stosunek do matki jest obszarem najmniej konfliktowym (22%). W rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające współżycie członków rodziny było konfliktowe ($w_{nk}=40$). Ujawniała się negatywna, obojętna, a nawet wroga postawa do ojca i rodziny. Świadczą o tym następujące wypowiedzi młodzieży zażywającej środki odurzające. Mój ojciec: „jest niedobry; zbyt agresywny; głupi; wredny; niepoważny; straszny; idiota; frajer fałszywy bez uczuć; jest alkoholikiem; zawsze był alkoholikiem; jest jakiś dziwny... zarozumiały”. Chciałbym, aby: „zechtiał mnie pokochać; zrozumieć; zmądrzeć; aby

nie pił tyle; przestał pić; zechciał powrócić do domu, do mamy; aby był innym człowiekiem; aby się zmienił; żył; aby żył i był ze mną; pogodził się ze mną, z mamą; porozmawiał ze mną; zmienił swój stosunek do mnie; przyjechał do Polski..., odszedł z tego świata; zechciał odejść od mamy; aby rozszedł się z mamą”.

Moja rodzina: „jest smutna; przeciętna, w pewnym sensie inna, zupełnie inna; niepełna; rozbita; złośliwa; nienormalna; nie jest najlepsza; niepełna; konserwatywna; bardzo smutna; ma duże kłopoty; nigdy chyba nie była szczęśliwa”. Moja rodzina traktuje mnie: „jak obcego; durnia; gówniarza; narkomana; wyrzutka; zakałę; idiotę; kogoś sprawiającego duże kłopoty; dziecko chore; czasami jak syna; ścierkę a czasami jak lalkę; jak szmatę do podłogi”. Gdy byłem dzieckiem: „moja rodzina piła; rozpadała się; rozbiła się; była blisko rozpadu; była smutna, w komplecie; ze sobą razem; lepsza dla mnie; dla mnie miła; szczęśliwa; samotna; spokojniejsza; skłócona; miała mniej kłopotów; traktowała mnie inaczej; bardziej mnie lubiła; dbała o mnie; przeżyła mocno śmierć mojego taty; nie lubiła mnie”.

Zdecydowanie bardziej pozytywny był stosunek młodzieży zażywającej środki odurzające do matki. Przejawiał się on w następujących wypowiedziach.

Moja matka: „jest dobra; jest dla mnie dobra i kochająca; dobrą matką; bardzo mnie kocha; jest wspaniała; w porządku; fajna; mądra; sympatyczna; kochającą mnie kobietą; jest jedyna; fajna i bardzo ją cenię; dobra i opiekuńcza; wyrozumiała; zajmowała się mną od małego”. Moja matka i ja: „lubimy się; bardzo się kochamy; bardzo dobrze się rozumiemy; mieszkamy razem; jesteśmy zaprzyjaźnione; bardzo związani; żyjemy w zgodzie; byliśmy dobrymi przyjaciółkami; bardzo się od siebie oddaliliśmy; mamy konflikty; nie możemy się często dogadać. Kocham moją matkę, lecz: „czasami mnie denerwuje; na mnie krzyczy; nieraz jej nie lubię; na odległość; za dużo pije; mogła by ze mną więcej rozmawiać; nie lubię gdy się na mnie gniewa; chciałabym, żeby mnie nie biła; jej dokuczam; czuję się winny za moje występki; nie lubię gdy się martwi; stawia mi duże wymagania; wiem, że jest jej przykro z mego powodu; nie zasługuję na jej miłość; przysparzam jej wiele kłopotów, choć wcale nie chcę; ona dla mnie nie ma czasu; nie wiem czy ona też”.

Młodzież nie zażywająca środków odurzających wykazuje postawę wobec rodziny jako obszar o średnim nasileniu konfliktów (12%), w kategoriach szczegółowych najwyższy wskaźnik nasilenia konfliktów zaznaczył się w stosunku do ojca (20%), natomiast stosunek do rodziny i stosunek do matki osiągnęły zbliżony poziom nasilenia konfliktów (odpowiednio – 12% i 11%). W rodzinach tej młodzieży konflikty między członkami rodziny występują w średnim nasileniu (12%). Stosunek młodzieży nie używającej środków odurzających zarówno do matki, jak i do rodziny jest pozytywny w przeważającej liczbie badanych. Potwierdzają to wypowiedzi tej młodzieży.

Mój ojciec: „jest dobry; wspaniały; wyrozumiały; fajny; równy; odpowiedzialny; super; w porządku; odważny; uprzejmy i fajny; jest wspaniały; bardzo go lubię i szanuję; jest dla mnie bardzo dobry; spełnia swoje powinności rodzicielskie; jest człowiekiem, któremu można zaufać; jest taki, jak ja bym chciał; bardzo dobry jako głowa rodziny; bardzo nas kocha; ciężko pracuje, abym miał wszystko; zbyt zajęty pracą; to równy gość, choć niekiedy mnie denerwuje; chce dla mnie dobrze, tyle że może czasami nie potrafi; spełnia swoje obowiązki wobec rodziny; w porządku, choć za bardzo wymagający; stara się mi pomóc w życiu; nieobiektywny; zwykły szary człowiek”. Chciałbym, aby mój ojciec: „nie zmienił się; był bardziej tolerancyjny wobec mnie; inny... bardziej mnie rozumiał... był zawsze sobą... bardziej się mną interesował... częściej ze mną rozmawiał; miał trochę więcej czasu dla mnie; był bardziej wesoły; zarabiał więcej pieniędzy; był jeszcze lepszy niż jest”.

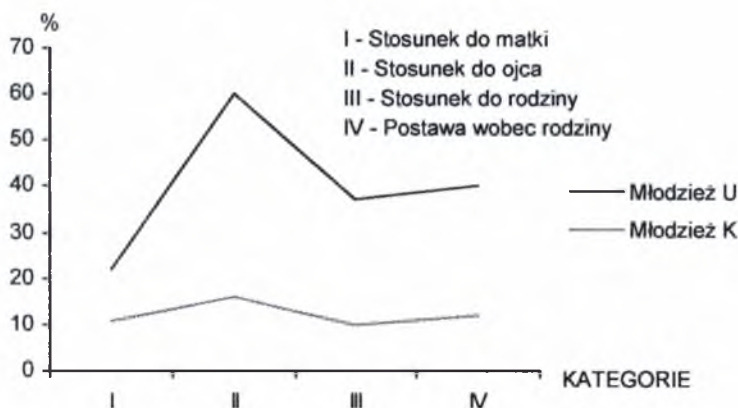
Stosunek do matki wyrażał się w następujących wypowiedziach młodzieży nie zażywającej środków odurzających. Moja matka: „jest dobra; miła; wspaniała; fajna; super; extra; opiekuńcza; kochana; bardzo uczuciowa; bombowa; pobłażliwa; kocha mnie; jest jak każda matka tą jedyną, niezastąpioną osobą; jest to wspaniała osoba, którą kocham; to dobra, kochana kobieta; chce jak najlepiej dla mnie; chce dla mnie dobra; jest najlepszą kobietą na świecie – szanuję ją; jest kochająca i bardzo wrażliwa; zawsze mi pomaga; zasługuje na duży szacunek; jest dobra, wyrozumiała choć trochę staroświecka; to kobieta zapracowana; jesteśmy ze sobą związani, mamy wiele wspólnego; żyjemy w zgodzie; coraz częściej zgadzamy się ze sobą; często rozmawiamy; rozmowy, rozmowy i jeszcze raz rozmowy; rozumiemy się i staramy się sobie pomagać; jesteśmy przyjaciółkami; żyjemy jak dwie koleżanki; jesteśmy z siebie zadowoleni; moja matka jest dobra, lecz nie zawsze zgadzamy się ze sobą; czasami przesadza; nie mówię jej wszystkiego; nie jest obiektywna; i ona ma pewne wady; mogła być trochę spokojniejsza i nie wiercić mi dziury w brzuchu z byle powodu; przecież zrobię później; nie potrafię jej tego okazać; czasami jej nie rozumiem; nieraz mnie denerwuje; kocham mamę bez «lecz» [...] bardziej będę kochał swoją żonę; wiem, że ona kocha też brata i tatę; mogłaby mi wreszcie zaufać; chciałabym żyć inaczej niż ona; mogłaby być bardziej tolerancyjna”.

Młodzież nie zażywająca środków odurzających wyrażała swój stosunek do rodziny w następujący sposób.

Moja rodzina: „jest bardzo zgrana; w porządku; wspaniała; dobrą rodziną; super; fajna; niezła; najlepsza; wesoła; niepowtarzalna; dobra dla mnie; ma swoje dobre strony; bardzo mocno ze sobą związana; wydaje mi się miła i zgrana; nie ma zbyt wiele problemów; taka jak większość rodzin; dobra i normalna; tworzy zgraną grupę szanujących się ludzi; dość szczęśliwa; aż do przesady wierząca; równa, choć czasami mnie wkurza; nie jest taka zła; niczym się nie wyróżnia; nie jest do końca szczęśliwa; wydaje mi się, że zbyt mało w niej miłości. Moja rodzina traktuje mnie

jak: „największy skarb; dorosłego człowieka; pełnowartościowego i dorosłego członka rodziny; kogoś cennego; kogoś bardzo bliskiego i potrzebnego; kochaną osobę; osobę prawie dorosłą; równego sobie; syna; dziecko; odpowiedzialnego; osobę, która dopiero zdobywa umiejętności życiowe; bardzo dobrego syna i ucznia; dorastające dziecko; pełnoprawnego domownika; kogoś w porządku”.

Porównanie klimatu panującego w rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające z klimatem w rodzinach młodzieży nie używającej ich wskazuje, że klimat w rodzinach młodzieży stosującej środki odurzające jest bardziej konfliktowy i niekorzystny dla jej rozwoju. Zarówno postawa wobec rodziny, jak i wszystkie trzy szczegółowe kategorie, a więc stosunek do matki ($p=0,0014$), stosunek do ojca ($p<0,0001$) i stosunek do rodziny ($p<0,0001$), są obszarami o znacznie większym nasileniu konfliktów niż w grupie młodzieży nie używającej środków odurzających.

Ryc. 14. Obszary i nasilenie konfliktów w grupie młodzieży zażywającej środki odurzające (U) i młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

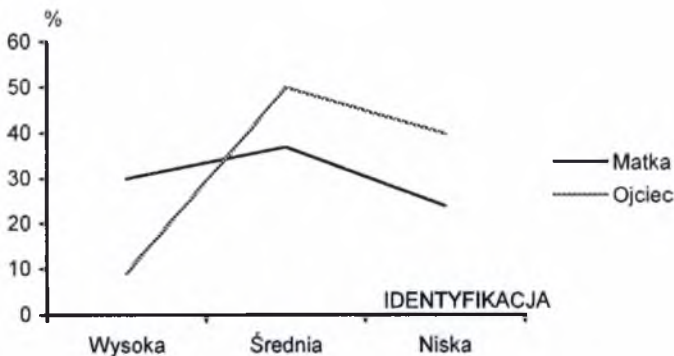
Areas and intensity of conflicts in the youth group taking stupeficients (U) and the youth not taking any (K)

Młodzież zażywająca środki odurzające różni się od młodzieży nie używającej ich nie tylko negatywnym stosunkiem do rodziny i ojca, ale również spostrzeganiem swojej rodziny jako całości. Młodzież ta nie akceptuje swojej rodziny, źle się w niej czuje – 87,3% rysunków rodziny wskazywało na przeżywanie niepokoju, natomiast 82% na doświadczanie braku bliskości i współdziałania między członkami rodziny. Świadczy to o braku bliskich więzi emocjonalnych i zaburzonej komunikacji w rodzinie. Ponad 54,5% młodzieży zażywającej środki chciałaby się cofnąć w przeszłość, która była bardziej szczęśliwa. O zaburzonej komunikacji w rodzinach młodzieży zaży-

wającej środki odurzające świadczy brak twarzy i dłoni na rysunku (54,5%). Młodzież ta częściej przeżywa agresję (49%) i agresję połączoną z niepokojem (47,3%), co wskazuje na jej zahamowanie emocjonalne, przeżywanie niepokoju i agresji oraz brak bliskości z rodzicami.

Młodzież nie zażywająca środków odurzających akceptuje swoją rodzinę; 80% rysunków w tej grupie młodzieży zostało zakwalifikowanych jako norma, co wskazuje, że młodzież ta nie przeżywa większych trudności osobowościowych ani też związanych z kontaktami z innymi ludźmi. Spostrzega siebie na tle reszty rodziny jako pełnowartościowego jej członka, nie lepszego i nie gorszego od innych, nie dominującego, ale też nie podporządkowanego innym. W 92,7% były to rysunki rodziny własnej, co również stanowi potwierdzenie pełnej akceptacji przez dziecko swojej realnej rodziny. Młodzież nie zażywająca środków odurzających przedstawiła swoje rodziny jako pełne ciepłych i bliskich relacji między poszczególnymi członkami (bliskość – 56,4%). Częściej także ukazuje na swoich rysunkach sytuacje, w których cała rodzina działa na rzecz jakiegoś wspólnego celu (współdziałanie – 70,9%). Emocjonalność młodzieży nie zażywającej środków odurzających jest bogata, żywa, niezahamowana, co wyraża się w rysunkach wielobarwnych (61,8%).

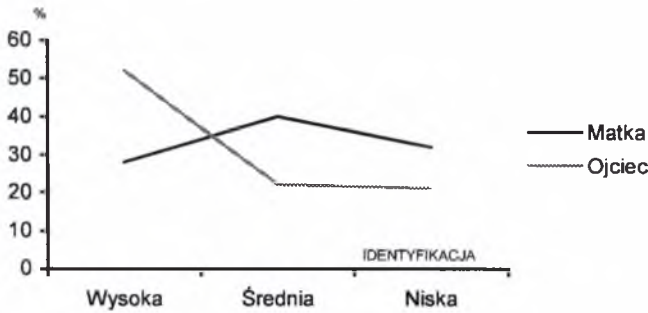
Młodzież zażywająca środki odurzające wykazuje wyższy poziom identyfikacji z matką ($\bar{x}=186,25$) niż z ojcem ($\bar{x}=120,98$, $p<0,0001$) – 30,9% tej młodzieży uzyskało wynik w Kwestionariuszu Identyfikacji wskazujący na wysoki poziom identyfikacji z matką, podczas gdy identyfikacja z ojcem przeważała na poziomie średnim (51%) i niskim (40%). Tak więc tylko 9%, młodzieży zażywającej środki odurzające wykazało wysoki poziom identyfikacji z ojcem.

Ryc. 15. Identyfikacja z matką i z ojcem młodzieży zażywającej środki odurzające (U)

Identification with mother and father in the youth taking stupefacients (U)

Młodzież nie zażywająca środków odurzających wykazuje również wyższy poziom identyfikacji z matką ($\bar{x}=183,51$) niż z ojcem ($\bar{x}=162,07$, $p=0,006$). Natomiast zupełnie inny jest rozkład wyników tej młodzieży. Ponad połowa tej młodzieży (52,7%) wykazuje wysoki poziom identyfikacji z ojcem, a zaledwie 1/3 z matką (29%). W grupie młodzieży nie zażywającej środków odurzających więcej wyników wskazywało na średni (40%) i niski (30,9%) poziom identyfikacji z matką.

Ryc. 16. Identyfikacja z matką i z ojcem młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

Identification with mother and father in the youth not taking stupefacients (K)

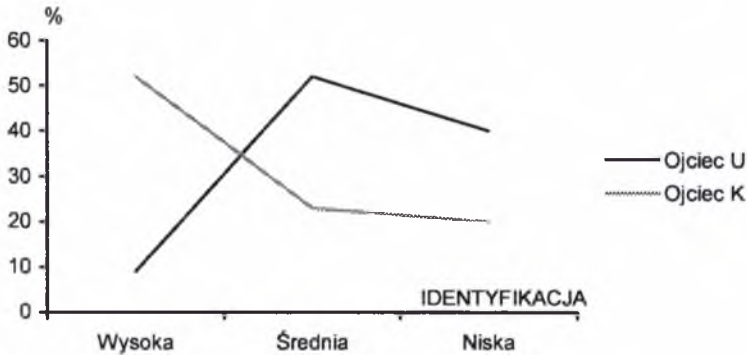
Porównując wyniki Kwestionariusza Identyfikacji dla matek, uzyskane przez młodzież zażywającą i nie używającą środków odurzających, nie stwierdza się różnicy w poziomie identyfikacji z matką między badaną młodzieżą obu grup.

Ryc. 17. Identyfikacja z matką młodzieży zażywającej środki odurzające (U) i młodzieży nie zażywającej środków odurzających (K)

Identification with mother in the youth taking stupefacients (U) and in the youth not taking stupefacients (K)

Natomiast bardzo wysoko istotna statystycznie różnica występuje między młodzieżą obu badanych grup w poziomie identyfikacji z ojcem.

Ryc. 18. Identyfikacja z ojcem młodzieży zażywającej środki odurzające (U) i młodzieży nie zażywającej środków odurzających

Identification with father in the youth taking stupefacients (U) and in the youth not taking any (K)

Młodzież nie zażywająca środków odurzających w znacząco wyższym stopniu niż młodzież używająca ich identyfikuje się z ojcem – dla młodzieży nie używającej środków ($\bar{x}=162,07$), zaś dla młodzieży zażywającej ($\bar{x}=120,98\%$ $p<0,0001$). Rozkład wyników Kwestionariusza Identyfikacji odnoszących się do ojców wskazuje, że 52,7% młodzieży nie używającej środków i tylko 9% młodzieży zażywającej je, wykazuje wysoki poziom identyfikacji z ojcem.

Hipoteza czwarta nie potwierdziła się więc w całości, tj. poziom identyfikacji z rodzicami młodzieży zażywającej środki odurzające okazał się niższy od poziomu identyfikacji młodzieży nie zażywającej środków odurzających, ale tylko w odniesieniu do identyfikacji tej młodzieży z ojcem.

WNIOSKI

Ogółem na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż sytuacja wychowawcza w rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające jest w opinii osób badanych bardziej niekorzystna niż w rodzinach młodzieży nie używającej ich. Wyraża się to w tym, iż:

1. Młodzież zażywająca środki odurzające wywodzi się w większości z rodzin niepełnych (54,5% badanych). W rodzinach tych częściej występują: rozwody (23,6%), śmierć jednego z rodziców (12,7%) i rekonstrukcja rodziny (10,9%).

2. Rodzice młodzieży zażywającej środki odurzające nadużywają alkoholu (zjawisko to wystąpiło w 87,3% rodzin; alkoholu nadużywają nie tylko ojcowie – 65,5%, ale również matki – 21,8%).

3. 72,2% młodzieży zażywającej środki odurzające było opóźnionych w nauce szkolnej. Większość z nich wykazywała opóźnienie o 2 (25,5%) i o 3 lata (21,8%).

4. Młodzież zażywająca środki odurzające spostrzega swoich ojców jako bardziej zaniedbujących ($p < 0,0001$) i bardziej odrzucających ($p = 0,0002$) niż matki. Ojcowie oceniani są też jako bardziej odrzucający i zaniedbujący ($p < 0,0001$), obojętni ($p = 0,001$) oraz wymagający ($p = 0,048$), a jednocześnie jako mniej kochający ($p = 0,0007$) i mniej ochraniający ($p = 0,027$) niż ojcowie młodzieży nie zażywającej środków odurzających.

5. Młodzież zażywająca środki odurzające swoje matki spostrzega jako zdecydowanie bardziej ochraniające i kochające od ojców ($p < 0,0001$). Jednakże matki tej młodzieży są bardziej odrzucające i zaniedbujące ($p < 0,0001$), jak też bardziej ochraniające ($p = 0,001$) i obojętne ($p = 0,0015$) niż matki młodzieży nie zażywającej środków odurzających.

6. Metody i techniki wychowawcze stosowane przez rodziców młodzieży zażywającej środki odurzające są przeciwstawne. Matki stosują częściej nagrody i technikę „wprowadzania w zasady” ($p < 0,0001$), natomiast ojcowie częściej uciekają się do kar fizycznych i stosują technikę „podkreślenia mocy” ($p < 0,0001$).

7. Matki młodzieży obu badanych grup stosują podobne metody i techniki wychowawcze, przede wszystkim są to nagrody (*p.n.i.*) i technika „wprowadzania w zasady” ($p = 0,0008$ – stosują ją jednak częściej matki młodzieży nie zażywającej środków odurzających).

8. Ojcowie młodzieży zażywającej środki odurzające zdecydowanie częściej niż ojcowie młodzieży nie zażywającej środków odurzających stosują kary ($p < 0,0001$) i technikę „podkreślenia mocy” ($p < 0,0001$).

9. W rodzinach młodzieży zażywającej środki odurzające występują nagminnie konflikty i zaburzone relacje interpersonalne między członkami rodziny, co wymownie świadczy o niepożądanym klimacie wychowawczym tych rodzin.

10. Młodzież zażywająca środki odurzające w większym stopniu identyfikuje się z matkami niż z ojcami ($p < 0,0001$). Ojcowie nie stanowią dla niej autorytetu godnego naśladowania.

BIBLIOGRAFIA

- Angel S. i P., *Famille et toxicomanie*, Éditions Universitaires, Paris 1989.
- Bäuerle D., *Im Kampf gegen die Drogensucht*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1991.
- Bergeret J., *Les toxicomanes parmi les autres*, Odile Jacob, Paris 1990.
- Cekiera Cz., *Toksykomania*, PWN, Warszawa 1985.
- Curtet F., *Idées fausses sur la defonce*. Flammarion, Imprimé en France 1982.
- Fréjaville J.P., Davidson F., Choquet M., *Les jeunes et la drogue*, Presses Universitaire de France, Paris 1977.
- Gaś Z. B., *Rodzina a uzależnienia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1994.
- Gaś Z. B., *Wybrane problemy odurzania się środkami wziewnymi*, „Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne” 1986, nr 2/3.
- Meyer E., *Eltern im Drogen – problem*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1983.
- Renaud J., *Face a la drogue*, Marabout, Alleur 1987.
- Rydzynski Z., Dietrich-Muszalska A., *Funkcjonowanie psychospołeczne dzieci i młodzieży uzależniających się od toksycznych preparatów wziewnych*, „Psychiatria Polska” 1991, t.XXV, nr 2.

SUMMARY

The phenomenon of taking stupeficients by youth has been taking place in Poland for almost 30 years. From the very beginning the Polish youth took so-called volatile means often referred to as „inhalants”.

The results of both foreign in Polish studies point to the role of the family environment and the family situation as the factors influencing the fact of taking stupeficients by the youth.

A number of authors emphasize a special importance of a lack of pedagogic influences of the parents on their children and a negative perception of parents and their pedagogic influences by the children. The paper presents the result of studies concerning pedagogic influences of parents on the child, which are reflected in parental attitudes, pedagogic methods and techniques used by parents, the family atmosphere and identification of the child with their parents.